

The Impact of Security Arrangements in West Asian Countries on the National Security of the Islamic Republic of Iran: A Copenhagen School Perspective

Shahram. Mohammadi¹, Farshid. Jafaripaibandi^{2*}, Mahdi. Khoshkhatti²

¹ PhD Student in Public Policy, Department of Political Science and International Relations, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran

² Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran

* Corresponding author email address: fjafariz@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Mohammadi, S., Jafaripaibandi, F. & Khoshkhatti, M. (2024). The Impact of Security Arrangements in West Asian Countries on the National Security of the Islamic Republic of Iran: A Copenhagen School Perspective. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(3), 200-219.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

This study examines the impact of security arrangements in West Asian countries on the national security of the Islamic Republic of Iran from the perspective of the Copenhagen School. Given Iran's geographical and geopolitical position, as well as the existing tensions and challenges in the region, Iran's national security is influenced by military, economic, environmental, and social threats. The Copenhagen School, with its comprehensive approach to security, divides this concept into five dimensions: military, political, economic, social, and environmental, and emphasizes the importance of regional security in achieving national security. In this research, the military threats posed by terrorist groups such as ISIS and Al-Qaeda and their impacts on Iran's national security are addressed. Additionally, the environmental threats resulting from these groups' activities and their effects on Iran's water and air resources are examined. Moreover, the economic and social impacts of regional instability and the efforts of extra-regional powers to influence and intervene in the domestic affairs of West Asian countries and Iran are analyzed. The research method of this study is based on descriptive analyses and the use of library resources. The findings of this study indicate that Iran's national security is heavily influenced by regional security developments and that achieving sustainable security requires interaction and cooperation with regional countries and international organizations. In this regard, Iran's foreign policy should be based on active diplomacy and multilateralism, aiming to create sustainable security arrangements and strengthen regional cooperation. This study provides strategies to enhance Iran's national security, emphasizing Iran's significant role in regional and international developments, and offers recommendations for improving regional relations and reducing tensions.

Keywords: National Security, West Asia, Copenhagen School, Islamic Republic of Iran, Military Threats, Environmental Threats, Multilateral Diplomacy

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The issue of national security in the Middle East, particularly in relation to Iran, has garnered significant attention due to the region's geopolitical intricacies and the rise of non-state actors like terrorist organizations. This article explores the multifaceted security threats Iran faces, as viewed through the Copenhagen School framework, which encompasses military, political, economic, social, and environmental dimensions. In examining the national security of the Islamic Republic of Iran, it is crucial to understand how regional security arrangements, particularly in West Asia, shape and influence Iran's ability to maintain stability and safety. Regional instability caused by military conflicts, economic hardships, and environmental crises has forced Iran to re-evaluate its foreign policy and diplomatic approaches. This paper aims to dissect these dimensions, analyze Iran's responses, and propose strategies for enhancing its security in a volatile region.

Regional Security and Iran's Strategic Position

Iran's strategic location in West Asia places it at the crossroads of regional conflicts, especially those involving groups such as ISIS and Al-Qaeda. These groups have not only perpetrated military aggression but also engaged in actions that have caused environmental degradation and socio-economic disruption (Buzan & Wæver, 2003a, 2003b). As Buzan (1991) notes, security threats are no longer confined to military actions; they extend into political, economic, and environmental realms. Iran's foreign policy, therefore, must adapt to address the non-traditional security threats posed by regional actors (Buzan, 1991). The Copenhagen School's securitization theory emphasizes that Iran must cooperate with neighboring countries to ensure mutual security, which is a prerequisite for achieving national stability (Buzan, 2003; Buzan & Wæver, 2003a, 2003b).

Military and Political Dimensions of Security

One of the primary threats to Iran's national security is the presence of non-state actors like ISIS, which operates across Iraq and Syria. The military activities of such groups directly threaten Iran's borders and, by extension, its national integrity (Salehi & Moradi Niaz, 2015). The Copenhagen School suggests that Iran's military strategy must go beyond conventional defense mechanisms and incorporate multilateral diplomacy to neutralize these threats (Buzan & Wæver, 2003a, 2003b). Iran's foreign policy, focusing on active diplomacy and regional cooperation, seeks to reduce tensions while securing its political interests. Buzan (2003) emphasizes that effective diplomacy involves fostering alliances with neighboring countries, reinforcing the importance of multilateral approaches in achieving comprehensive security (Buzan, 2003).

Economic and Social Implications

Economic instability in the region, exacerbated by conflicts in neighboring countries, presents another significant challenge to Iran's national security. Terrorist groups like ISIS have disrupted trade routes, leading to a decline in regional economic cooperation, which, in turn, impacts Iran's economy (Najat, 2015). The economic dimension of the Copenhagen School framework highlights the interconnectedness of economic stability and national security. In the case of Iran, fostering economic partnerships with neighboring countries through energy diplomacy, particularly in the oil and gas sectors,

can create mutual dependencies that mitigate the risks posed by economic sanctions or regional instability (Luttwak, 1990). Furthermore, social unrest caused by economic hardships has the potential to escalate into widespread internal conflicts, which must be addressed through social security policies that align with broader regional stability efforts (Ebrahimi, 2015).

Environmental Security Concerns

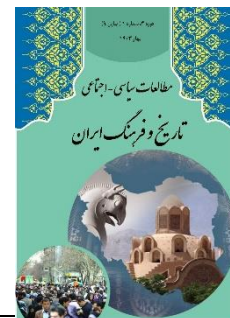
The environmental threats posed by the activities of terrorist organizations are often overlooked in discussions of national security. However, environmental degradation, such as the contamination of water resources by terrorist groups, poses long-term risks to Iran's environmental security. For instance, the depletion of shared water sources, such as the Euphrates, due to actions taken by ISIS, has caused severe environmental stress, including the exacerbation of dust storms in western Iran (Ismailzadeh & Ahmadi, 2016). The Copenhagen School's emphasis on the environment as a dimension of security illustrates the need for Iran to collaborate with its neighbors to address transboundary environmental issues. Failure to secure environmental resources, as argued by Buzan (2003), can lead to conflict over scarce resources, further destabilizing the region (Buzan, 2003).

Diplomatic and Strategic Recommendations

Given the multidimensional nature of security threats in West Asia, Iran must prioritize diplomacy in its security strategy. The findings of this study support the notion that regional security can only be achieved through collaboration and multilateralism. Iran's involvement in regional organizations, such as the Economic Cooperation Organization (ECO), can serve as a platform for promoting regional security arrangements. These initiatives align with the Copenhagen School's view that collective security efforts, involving military, economic, and environmental cooperation, are crucial for achieving lasting peace and stability in the region. By strengthening its diplomatic ties with regional powers and engaging in active conflict resolution, Iran can reduce tensions and contribute to a more stable West Asia.

Conclusion

The national security of the Islamic Republic of Iran is inextricably linked to the security dynamics of West Asia. As regional conflicts continue to evolve, Iran faces security threats that extend beyond military concerns, encompassing political, economic, social, and environmental challenges. This research underscores the importance of adopting a comprehensive approach to national security, one that incorporates the principles of the Copenhagen School. By engaging in multilateral diplomacy, enhancing regional cooperation, and addressing the non-traditional security threats posed by economic instability and environmental degradation, Iran can safeguard its national security while contributing to regional peace. The Copenhagen School's perspective provides a valuable framework for understanding the complex security landscape of West Asia and offers practical solutions for strengthening Iran's role as a regional stabilizer.

بررسی تحلیلی تطبیقی ترتیبات امنیتی غرب آسیا و تاثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران از منظر مکتب کپنهاگ

شهرام محمدی^۱، سید فرشید جعفری پابندی^{۲*}، مهدی خوش خطی^۲

۱. دانشجوی دکتری سیاست گذاری عمومی، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

۲. استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: fjafariz@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

محمدی، شهرام، جعفری پابندی، سید فرشید، و خوش خطی، مهدی. (۱۴۰۳). بررسی تحلیلی تطبیقی ترتیبات امنیتی غرب آسیا و تاثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران از منظر مکتب کپنهاگ. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*, ۳(۳), ۲۰۰-۲۱۹.

این پژوهش به بررسی تاثیر ترتیبات امنیتی کشورهای غرب آسیا بر امنیت جمهوری اسلامی ایران از منظر مکتب کپنهاگ می‌پردازد. با توجه به موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی ایران و همچنین تنش‌ها و چالش‌های موجود در منطقه، امنیت ملی ایران تحت تاثیر تهدیدات نظامی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی قرار دارد. مکتب کپنهاگ با رویکردی جامع به امنیت، این مفهوم را به پنج بعد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تقسیم می‌کند و بر اهمیت امنیت منطقه‌ای در تحقق امنیت ملی تاکید دارد. در این پژوهش، به تهدیدات نظامی ناشی از حضور گروه‌های تروریستی مانند داعش و القاعده و تأثیرات آن‌ها بر امنیت ملی ایران پرداخته شده است. همچنین، تهدیدات زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های این گروه‌ها و تأثیرات آن‌ها بر منابع آب و هوای ایران مورد بررسی قرار گرفته است. علاوه بر این، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی ناشی از بی‌ثباتی‌های منطقه‌ای و تلاش‌های قدرت‌های فرامنطقه‌ای برای نفوذ و مداخله در امور داخلی کشورهای غرب آسیا و ایران تحلیل شده است. روش پژوهش این مطالعه مبتنی بر تحلیل‌های توصیفی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که امنیت ملی ایران به شدت تحت تأثیر تحولات امنیتی منطقه‌ای است و برای دستیابی به امنیت پایدار، نیازمند تعامل و همکاری با کشورهای منطقه و نهادهای بین‌المللی است. در این راستا، سیاست خارجی ایران باید بر مبنای دیپلماسی فعال و چندجانبه‌گرایی، با هدف ایجاد ترتیبات امنیتی پایدار و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای تنظیم شود. این پژوهش با ارائه راهبردهایی برای افزایش سطح امنیت ملی ایران، بر اهمیت نقش ایران در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی تاکید کرده و پیشنهادهایی برای بهبود روابط منطقه‌ای و کاهش تنش‌ها ارائه می‌دهد.

کلیدواژگان: امنیت ملی، غرب آسیا، مکتب کپنهاگ، جمهوری اسلامی ایران، تهدیدات نظامی، تهدیدات زیست‌محیطی، دیپلماسی چندجانبه‌گرایی.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

منطقه خاورمیانه و غرب آسیا همواره از مؤلفه‌های مهم تأثیرگذار بر امنیت ملی ایران بوده است. تحولات جدید جهان عرب در سال ۱۳۹۰، که با قیام مردم تونس آغاز شد و سپس به مصر، بحرین، یمن و دیگر کشورهای جهان عرب گسترش یافت، دگرگونی‌های مهمی را در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران به وجود آورد. این تحولات تأثیرات اساسی بر امنیت ملی کشورهای مختلف منطقه، از جمله جمهوری اسلامی ایران، داشته است. خیزش‌های مردمی از دو جهت یا در دو سطح دگرگونی‌های عمده‌ای را در سطح خاورمیانه و شمال آفریقا ایجاد می‌کنند: اول دگرگونی در ساختارها و نظام‌های سیاسی درون کشورها و ایجاد الگوهای نوین مشروعیت در سطح نظام‌های سیاسی و دوم ایجاد دگرگونی در سطح ساختار و توازن قدرت بین بازیگران منطقه‌ای. این دو سطح مؤلفه‌های امنیتی درون کشورها و ترتیبات سیاسی و امنیتی منطقه را برای جمهوری اسلامی ایران دگرگون می‌سازد و در نتیجه متغیرها و چشم‌اندازهای نوینی را در محیط امنیتی ایران مطرح خواهد کرد (Saveh Doroudi, 2014).

باری بوزان، یکی از نظریه‌پردازان مکتب امنیتی کپنهاگ، برداشت ساده‌انگارانه از مفهوم امنیت را زیر سؤال می‌برد. وی اظهار می‌دارد که رئالیست‌ها کسب حداکثر میزان قدرت را لازمه ایجاد امنیت می‌دانند و در مقابل، لیبرال‌ها رسیدن به صلح را معیار تحقق امنیت قلمداد می‌نمایند. هر دو دیدگاه فوق نتوانسته‌اند معنای واقعی امنیت و تطبیق مبانی آن با جهان معاصر را به خوبی تبیین نمایند (Buzan, 1983, Buzan & Wæver, 2003a, 2003b, 1991, 2003). بوزان بیان می‌دارد که اکنون نیاز به ارائه یک دیدگاه میانه که هر دو مفهوم قدرت و صلح را در خود جای دهد، به‌عنوان بهترین تعریف برای مفهوم امنیت ضروری است. وی ابعاد امنیت را در پنج بعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی گسترش می‌دهد (Buzan & Wæver, 2003a, 2003b).

مکتب کپنهاگ به‌طور ضمنی بر هنجارها، هویت و امنیت اجتماعی تأکید دارد و واجد نوعی هستی‌شناسی سازه‌انگارانه است. بوزان برخلاف دیدگاه رویکردهای پیشین در مورد امنیت که آن را امری عینی و واقعی تصور می‌کردند، بیان می‌دارد که امنیت مسئله‌ای بین‌الذاتی است که مبتنی بر تصمیم بازیگران خواهد بود. بدین ترتیب ممکن است برداشت و ادراکات امنیتی مختلف و متفاوتی از سوی بازیگران مختلف حتی در مورد موضوعی خاص روی دهد (Ebrahimi, 2015). از سوی دیگر، برداشت و ارزیابی دیگران در مورد امنیتی ساختن یک موضوع توسط یک بازیگر اهمیت می‌یابد زیرا این برداشت و ارزیابی‌ها در نهایت بر نحوه تصمیم‌گیری و پاسخ‌های آن‌ها تأثیرگذار خواهد بود. به همین ترتیب، در حالی که یک موضوع نزد یک بازیگر به‌عنوان تهدیدی امنیتی قلمداد می‌شود، همان مسئله نزد بازیگر دیگر مسئله‌ای عادی تلقی می‌شود. این مسئله تنگنای امنیت یا دوراهی امنیت نامیده می‌شود.

بوزان همچنین اظهار می‌دارد که طرح مکتب کپنهاگ برای سیاستمداران در مواجهه با تهدیدات این است که به جای بحث در مورد تهدیدات امنیتی، به شناسایی فرایندی توجه نمایند که در نتیجه آن تهدید امنیتی شکل می‌گیرد. بدین ترتیب که امنیت پدیده‌ای است که در بستر یک فرایند شکل می‌گیرد و پیشنهاد بوزان برای سیاستمداران این است که به جای صرف تلاش و تمرکز خود برای مقابله با آن، به شناسایی فرایندی بپردازند که باعث به وجود آمدن تهدیدات امنیتی شده است (Buzan, 2003).

کشورها معمولاً مباحث امنیتی را به شکلی جدی‌تر پیگیری می‌کنند. در اینجا ارتباط مباحث آینده‌پژوهی و تحولات منطقه‌ای کمک می‌کند که درک بهتری از روندهای منطقه‌ای و تأثیر آن‌ها بر امنیت منطقه‌ای ایران داشته باشیم. اطلاع نسبی از آنچه که ممکن است در آینده اتفاق افتد و وقوع آن محتمل است، در فضای فعلی حاکم بر تحولات عرصه منطقه‌ای ضروری به نظر می‌رسد (Ebrahimi, 2015). این شناخت به برنامه‌ریزان و سیاستمداران کمک می‌کند تا در عرصه‌های مختلف با اطمینان خاطر برنامه‌ریزی نمایند. بدون شک کشورهایی که

چشم‌اندازهای آتی خود را ترسیم می‌کنند، توانایی بیشتری برای مقابله با تهدیدها و چالش‌های فرارو خواهند داشت و همچنین به‌گونه‌ای بهتر از فرصت‌های ایجادشده بهره‌برداری خواهند کرد. ما باید این نکته را در نظر بگیریم که آینده‌های متفاوتی ممکن است وجود داشته باشد و ما می‌توانیم در ایجاد هر یک از آن‌ها نقش داشته باشیم.

بازیگران در عرصه بین‌الملل را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود: بازیگران کنش‌مند؛ بازیگران کنش‌گر؛ بازیگران کنش‌پذیر. دسته اول از بازیگران به فرصت‌سازی دست می‌زنند و مصادیق خودشان را با مفاهیم بار می‌کنند. بنابراین چنین بازیگری توانایی بیشتری برای تأثیر گذاشتن بر روی تحولات را خواهند داشت (Assarian Nejad & Abdollahkhani, 2006a, 2006b). این بازیگر توانایی آن را دارد که آینده را درک کند و تحولات آینده را با منافع خود هم‌سو کند. بنابراین چنین بازیگری روند تحولات را در دست دارد. رویدادها ممکن است در زمان بسیار کوتاهی به وقوع پیوندند، اما تأثیرات دامنه‌داری را بر جای خواهند گذاشت. نادیده گرفتن عنصر زمان در تصمیم‌گیری موجب هدر رفتن امکانات و عقب‌ماندگی کشور می‌شود و ممکن است در سطح راهبردی کشور را با فاجعه‌ای غیرقابل‌جبران مواجه سازد.

تحول در ماهیت امنیت و کمرنگ شدن مرزبندی‌های سنتی باعث شده است که این حوزه همواره مورد توجه تئوریسین‌ها و سیاستمداران کشورها باشد. به همین خاطر، توجه به بررسی روندهای منطقه‌ای و تأثیر آن بر محیط امنیت منطقه‌ای ایران به‌عنوان یک موضوع مهم برای این نوشتار انتخاب شده است. موضوعی که در دل آن به مهم‌ترین روندهای منطقه‌ای سال‌های اخیر در ابعاد سیاسی و امنیتی اشاره خواهد شد و مطالعه موردی بر روی کشور سوریه خواهیم داشت و سپس به بیان سناریوها و فرصت‌ها و چالش‌هایی که در ادامه هر یک از این سناریوها برای امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران فراهم آورده می‌پردازیم. برای اینکه به بررسی تأثیر این تحولات بر روی محیط منطقه‌ای ایران بپردازیم، ابتدا لازم است که بدانیم محیط راهبردی منطقه‌ای ایران چه ویژگی‌هایی دارد و یا خواهد داشت؟ چگونه می‌توان فهم درستی از تحولات جاری داشت؟ چه نسبتی بین ایران و محیط راهبردی منطقه‌ای قابل تصور است؟ ایران در شکل دادن به محیط منطقه‌ای آینده چه نقشی می‌تواند داشته باشد؟ نسبت خود را با آن چگونه تعریف می‌نماید؟ زمانی که بتوانیم این مسائل را مورد شناسایی و واکاوی قرار دهیم و پیامدهای روندهای موجود را مورد شناسایی قرار دهیم، خواهیم توانست راه نیل به بهترین استراتژی را برای صیانت از منافع ملی ایران هموار سازیم. مهم‌ترین دغدغه این نوشته، تخمین پیامدهای تحولات منطقه خاورمیانه برای ایران و ارائه راهکارهایی برای استفاده از فرصت‌های پیش‌آمده و برون‌رفت از بحران‌های ایجادشده برای افزایش قدرت ملی ایران است. در جهان فعلی، ارزش هر تحقیقی در علم سیاست ناظر به سه موضوع است: یکی به نحوی به افزایش قدرت ملی بیانجامد؛ دوم به افزایش ثروت ملی و سوم افزایش پرستیژ ملی (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۵). این سه عنصر ارزش یک تحقیق را مشخص می‌کنند، زیرا ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که مقیاس فهم و درک هر پدیده و موضوعی بین‌المللی است. چون ما هم از منظر تاریخی، هم از نظر جغرافیایی و هم از منظر سیاسی و اجتماعی عضو مهمی از جامعه بین‌المللی هستیم، تحقیقات ما باید کمک کند که ایران به تدریج سطح بهتری از قدرت، ثروت و پرستیژ را در سطح جهانی پیدا کند.

امنیت منطقه‌ای در خاورمیانه شاهد تهدیدات متنوعی است. این کشورها که غالباً ساختار سنتی و مذهبی دارند در سال‌های اخیر تحت تأثیر فرهنگ غربی دچار تغییراتی شده‌اند که غالباً متناسب با سنت و فرهنگ جوامع آن‌ها نمی‌باشد. مسئله نفوذ فرهنگی بسیار جدی است و حاکمان باید سیاست‌های مناسبی در مقابل آن اتخاذ نمایند. اتخاذ سیاست درست به معنی مواجهه و جبهه‌گیری در مقابل نفوذ و تهاجم فرهنگی نیست، بلکه باید با فرهنگ‌سازی و آموزش درست، سطح آگاهی جامعه از پروژه نفوذ و تهدیدات فرهنگی را افزایش دهیم. بی‌شک اگر اعضای جامعه واقعیت‌های نفوذ فرهنگی را درک کنند، بسیاری از تهدیدات امنیتی در این حوزه خنثی خواهد شد.

در این پژوهش، سعی شد بر اساس مکتب کپنهاگ امنیت نظامی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی در منطقه غرب آسیا مورد بررسی قرار گیرد و تعاملات امنیتی این منطقه با کشور جمهوری اسلامی ایران تجزیه و تحلیل شود و مشکلات امنیتی موجود در این منطقه تشریح و ریشه‌یابی گردد.

روش پژوهش

در این پژوهش، ترتیبات امنیتی غرب آسیا و تأثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران از منظر مکتب کپنهاگ با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. در انجام این تحقیق از روش‌های تحلیلی-توصیفی استفاده شده است. اطلاعات مورد نیاز از طریق روش‌های کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده‌اند. جامعه آماری این تحقیق، کشور ایران می‌باشد.

الف) آیا ترتیبات امنیتی کشورهای غرب آسیا در امنیت سیاسی ایران نقش دارند؟

ایران در مرکز بیضی استراتژیک انرژی (هم نفت و هم گاز) قرار دارد. مضاف بر اینکه این سرزمین قلب محل اتصال قاره‌های آسیا، اروپا و آفریقا است. به عبارتی، از نظر جغرافیایی نیز می‌توان آن را منطقه‌ای مرکزی و کانونی برای خشکی‌های جهان به حساب آورد. طبق برآوردها، اقتصاد جهانی تا آینده قابل پیش‌بینی همچنان به انرژی نفت وابسته خواهد ماند. این در حالی است که میزان تقاضای جهانی برای نفت از سال ۲۰۱۰ تا سال ۲۰۲۵ سالانه ۱.۹ درصد افزایش خواهد یافت که بیشترین رشد طی این دوره به ترتیب مربوط به کشور چین، هند، روسیه، آمریکای شمالی و کشورهای اروپایی و پاسیفیک خواهد بود. اما همچنان کشورهای آمریکای شمالی بیشترین میزان تقاضای جهانی انرژی را به خود اختصاص خواهند داد به طوری که در سال ۲۰۳۰، تقاضای این کشورها حدود ۳۰.۶ میلیون بشکه در روز خواهد بود که رقمی حدود ۲۷٪ تقاضای جهانی نفت است. این در حالی است که ایران به‌عنوان یکی از مهم‌ترین تولیدکنندگان انرژی در جهان در سطوح امنیت جهانی انرژی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و با داشتن ۱۵۷.۲۰ میلیارد بشکه نفت، ۱۲.۹ درصد از ذخایر جهانی نفت را به خود اختصاص داده است (اوپک، ۲۰۱۶).

در زمینه گاز طبیعی نیز، ایران با ۳۳.۵۰ تریلیون متر مکعب ذخایر گاز، رتبه اول خاورمیانه و دوم جهان قرار دارد که عمر آن نیز بر اساس تولید فعلی حدود ۲۰۰ سال است (بررسی جهانی نفت و گاز، ۲۰۱۶). سه حوضه بزرگ ذخایر گازی جهان یعنی خلیج فارس، سیبری غربی و آسیای مرکزی (ترکمنستان، قزاقستان و ازبکستان) در یک محدوده بیضی شکل، ۷۰.۲ درصد گاز دنیا را در خود جای داده‌اند که از آن تحت عنوان «بیضی استراتژیک ذخایر گازی جهان» یاد می‌شود.

این ذخایر عظیم گازی در میان دو بازار بزرگ مصرف اتحادیه اروپا و جنوب شرق آسیا قرار گرفته است. ایران با توجه به این قابلیت‌های ژئواکونومیک و موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و همچنین منابع انرژی فراوانش می‌تواند پاسخگوی نیاز این کشورها باشد. در دهه‌های آتی، ایران در ژئوپلیتیک گاز نقش تعیین‌کننده و کلیدی خواهد داشت و منابع گاز ایران می‌تواند نقش راهبردی در امنیت انرژی داشته باشد. زیرا از یک سو گاز در استراتژی امنیت انرژی مصرف‌کنندگان آسیایی جایگاهی ویژه یافته و از سوی دیگر، ایران دارنده دومین ذخایر گاز جهان پس از روسیه است. بنابراین، ایران با برخورداری از این موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک و با داشتن ذخایر عظیم نفت و گاز در جهان و تجربه طولانی در حوزه انرژی و موقعیت جغرافیایی مناسب، در خلیج فارس و دریای خزر و همسایگی با آسیای مرکزی، از امکان ایجاد پیوند میان منابع انرژی خود از جنوب، شرق و شمال شرقی به وسیله خطوط لوله به مصرف‌کنندگان آسیایی برخوردار است. از این رو، ایران با در اختیار داشتن دومین ذخایر بزرگ گاز جهان و همسایگی با دو حوزه بزرگ مصرف‌کننده گاز یعنی هند و چین در شرق و اروپا در غرب، آن‌چنان

جایگاهی در حوزه منابع هیدروکربوری در اختیار دارد که حتی تلاش‌های بی‌وقفه ایالات متحده در جلوگیری از گسترش مبادلات انرژی ایران و کارشکنی‌های متعدد این کشور در فرایند صادرات انرژی از ایران به کشورهای مختلف نیز نتوانسته است از شدت علاقه‌مندی آن‌ها به انرژی ایران بکاهد. به واسطه این اهمیت ژئواکونومیک و اهمیتی که به لحاظ تجاری و اقتصادی این منطقه پیدا می‌کند، منطقه خاورمیانه و در کانون آن ایران از اهمیت خاصی برخوردار است. لذا، ایران کشوری است که امنیت آن و محیط پیرامونش برای محافل بین‌المللی اهمیت دارد.

چالش‌ها و مخاطرات امنیتی ایران در منطقه خاورمیانه

جمهوری اسلامی ایران به دلیل واقع شدن در منطقه خاورمیانه با مخاطره‌ها، چالش‌ها و تحولاتی عمده در محیط امنیتی خود روبه‌رو است. عدم شکل‌گیری نظام امنیتی فراگیر و پایدار و تداوم ناامنی و بی‌ثباتی در عرصه خاورمیانه، با عوامل متعددی در ارتباط است از جمله موقعیت ژئوپلیتیک خاورمیانه، حضور کشورهای فرامنطقه‌ای در محیط پیرامونی ایران، افراط‌گرایی، تنش‌های قومی، فرقه‌ای و تروریسم، دولت‌های شکننده و بی‌اعتمادی کشورهای منطقه به یکدیگر. این مسائل امنیت در محیط پیرامونی ایران را به معما تبدیل کرده است. از منظر بوزان، وضعیت امنیت در جهان سوم، به دو محور عمده اشاره می‌کند که عبارتند از ماهیت حکومت و ماهیت محیط. بهترین و مؤثرترین معیار در چارچوب ماهیت حکومت «انسجام سیاسی اجتماعی» و در چارچوب امنیت محیط نوع محیط امنیتی است که بوزان آن را برای سنجش قابلیت تسری ایده امنیت ملی به جهان سوم به کار برده است (Assarian Nejad & Abdollahkhani, 2006a, 2006b). با ظهور دو جریان القاعده و داعش، جمهوری اسلامی ایران در هر دو محور با چالش روبه‌رو گردیده است. بر اساس نظریه امنیت منطقه‌ای در مکتب کپنهاگ، مجاورت و نزدیکی کانون بحران و منشاء تهدید باعث می‌شود تهدید با شدت بیشتری احساس شود. حضور گسترده گروه‌های تروریستی سازمان‌یافته در خاورمیانه و بیش از همه در افغانستان، سوریه، عراق و ... سبب بروز پیامدهای منفی در منطقه شده است که با توجه به ساختار این گروه‌ها و در نظر گرفتن این نکته که کشورهای فوق‌الذکر تمام یا همسایگان ایران هستند یا هم‌پیمانان آن محسوب می‌شوند، تبعات منفی این عامل نیز به طور طبیعی بیش از سایر کشورها متوجه امنیت جمهوری اسلامی ایران خواهد بود. تداوم ناامنی در عراق به‌گونه‌ای تداوم ناامنی در کشورهای همجوار آن و از جمله ایران بوده و می‌تواند پیامدهای امنیتی ناخوشایندی را برای نظام جمهوری اسلامی در پی داشته باشد.

تهدیدات امنیتی و نقش مکتب کپنهاگ

مکتب کپنهاگ به تبیین مفهوم امنیت بر اساس تهدید امنیت می‌پردازد و بر اساس همین استنباط امنیت را احساس رهایی از تهدید می‌داند. تهدیدات مطرح از سوی این دو گروه در چارچوب مکتب کپنهاگ شامل انواع مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌شود. هدف مرجع امنیت در حوزه سیاسی، «ایده و نهاد حاکمیت» است که بعضاً در قالب قواعد تشکیل‌دهنده، تهدید وجودی در این بخش می‌تواند اعم از تهدیدات فاعل محور یا ساختار محور باشد که از عامل خارجی، داخلی و یا از ماهیت دولت ناشی شده است. در تغییرات ژئوپلیتیکی جدید خاورمیانه، بر خلاف نظریات سنتی، دولت‌ها تنها بازیگران مطرح نیستند و در فاز جدید تغییرات، گروه‌های جدید فرو ملی مذهبی و قومی کنشگران مؤثر هستند. گروه داعش بر خلاف القاعده ژئوپلیتیک منطقه را دستخوش تغییر کرده و طرح‌ها و ایده‌های جدیدی برای جایگزینی مدل‌های سنتی - وستفالیایی حکمرانی ارائه داده است. به باور بسیاری از کارشناسان، اندیشه خلافت اسلامی مطرح شده از سوی داعش، خود گواه این تغییرات است. ناسازگاری اندیشه‌های این گروه با بنیان‌های سنتی - وستفالیایی دولت‌ملت‌های منطقه از چالش‌های عمده پیشروی نوع و شکل حکومت در آینده کشورهای خاورمیانه است (Salehi & Moradi Niaz, 2015).

تأثیر تهدیدات امنیتی بر هویت و ایدئولوژی

یکی از متغیرها در درک تهدیدات، نظام اعتقادی و ارزش‌های حاکم بر کشور است. این ارزش‌ها چارچوبی را ایجاد می‌کنند که واقعیت از راه آن مشاهده می‌گردد. همین چارچوب است که معیارهایی را برای ارزیابی رویدادهای خارجی فراهم می‌کند (Darvishi, 2001). در مکتب کپنهاگ هویت ملی و ایدئولوژی سازمان‌دهنده و نهادهایی که نمود آن هستند، از اهداف عادی تهدیدات سیاسی به شمار می‌روند. مذهب تشیع، هسته مرکزی ایدئولوژی نظام جمهوری اسلامی ایران است و نقشی بارز و حیاتی در تعریف هویت ایرانی دارد. داعش علاوه بر تهدیدات منطقه‌ای و بین‌المللی، به طور خاص تهدیدی جدی برای اهداف جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود چراکه این گروه تشیع را از اهداف مشروع برای حمله خود می‌داند. هر چند القاعده نیز رویکردی ضد شیعی دارد اما جهاد با کفار و دشمن بعید در اولویت مبارزاتی این گروه قرار دارد. اما جهاد داعش نه تنها علیه کفار بلکه شامل صوفی‌ها و شیعیان نیز می‌شود، زیرا بر مبنای اندیشه تکفیر معتقدند که آن‌ها مسلمان واقعی نیستند. در واقع، القاعده بر جهاد بیش از تکفیر تمرکز دارد. هدف اول داعش شیعیان هستند که عمدتاً در ایران، عراق و بحرین اقامت دارند (Asadi, 2009; Najat, 2015).

تأثیر رویکرد داعش و القاعده بر ایران

رویکرد داعش و البغدادی به تشیع در مقایسه با بن لادن و القاعده خشن‌تر و افراطی‌تر است. این گروه در صفحات توئیتر با مورد خطاب قرار دادن ایرانی‌ها به‌عنوان رافضی، به کرات به تهدید ایران و مکان‌های مقدس شیعیان در داخل و خارج از کشور پرداخته و اعلام کرده است: «رافضی‌ها» بدانند که هدف ما تخریب نماد شرک‌آلود در نجف، کربلا و سامرا و در مرحله بعد مشهدالرضا است. اقدامات خونین داعش در اماکن مقدس شیعیان در خاک عراق و سوریه موجب شده تا این گروه بیش از القاعده در چارچوب ارزشی تشیع به‌عنوان تهدید جدی تلقی شود. به گزارش سازمان حقوق بشر، ۶۷۰ شیعه اسیر در دست داعش، در ۱۰ ژوئن ۲۰۱۴ کشته شدند (Najat, 2015). علاوه بر این، تقابل شیعیان و سنی‌ها در منطقه با توجه به حمایت پشت پرده برخی از حکام عرب با محوریت عربستان، می‌تواند این تهدید را به یک جنگ فرسایشی مذهبی در منطقه تبدیل کند (Saveh Doroudi, 2014). اسلام محمدی و مذهب تشیع در دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران نقش بسیار زیادی دارد که اقدامات هر دو گروه القاعده و داعش در راستای ایجاد اسلام‌هراسی و شیعه‌ستیزی می‌تواند در جهت تضعیف دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران عمل کند. القاعده و داعش به تعبیر برخی پژوهشگران به‌رغم جمعیت اندک و تعداد محدود، در موقعیتی هستند که می‌توانند افکار عمومی اهل سنت را علیه ایران و شیعیان برانگیزانند. با روی کار آمدن دولت شیعی در عراق برای نخستین بار در کشوری عرب، جامعه شیعیان، جایگاه شناخته‌شده، مشروع و بین‌المللی پیدا کرده است و برای ایران، عراق به منزله سرآغاز ورود تعیین‌کننده جهان تشیع به عرصه گسترده بین‌المللی بعد از سه دهه انزوا است. بی‌ثباتی سیاسی همسایگان ایران، به‌خصوص بحران عراق و سوریه، کشور را در امر برنامه‌ریزی سیاست خارجی منطقه‌ای دچار مشکل و باعث از دست رفتن بخشی از توانایی اعمال نفوذ ایران در منطقه و منازعات اعراب و اسرائیل شده است.

تأثیر بحران داعش بر امنیت ایران

با توجه به رویکرد ضد شیعی گروه داعش، بحران‌سازی در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران و در نتیجه، ایجاد گسست در محور مقاومت از مهم‌ترین اهداف این گروه بوده است. با از دست دادن سوریه و بشار اسد حلقه استراتژیک تهران - دمشق - مسکو از هم گشوده می‌شد و از جمله تبعات آن یکه‌تازی اسرائیل در منطقه بود. با سقوط دولت سوریه، فشارهای بعدی با شدت بیشتری متوجه تهران می‌گردید و مقاومت کشور سخت‌تر می‌شد (Najat, 2015; Rezaian, 2015). بر اساس نظریه سازه‌نگاری برای فهم اینکه چرا دولت‌ها به منازعه با یکدیگر می‌پردازند یا اقدام به همکاری می‌کنند باید دید چه تصویری از منافع خویش و محیطی دارند که در آن زندگی می‌کنند. دولت‌ها از

طریق فرایند امنیتی‌سازی یعنی از طریق دخالت مستقیم در مرزبندی‌های هویتی، شکل دادن به درک کارگزاران از تهدید و خلق هویت‌هایی که از نظر دیگران تهدیدآفرین است، دولت‌های دیگر را به‌عنوان سرچشمه تهدید یا دشمن بر می‌سازند. با سقوط صدام و ایجاد هلال شیعی و افزایش نفوذ ایران و تشیع در منطقه، این فرایند در معادلات منطقه‌ای علیه ایران به کار گرفته شده و ایران و تشیع به‌عنوان تهدید برسازی شده است. در مواجهه با بحران داعش، نشانه‌هایی از بروز جنگ سرد آمریکا و روسیه در حال شکل‌گیری است. ادبیات سیاسی رهبران روسیه و آمریکا در نقطه مقابل یکدیگر قرار گرفته است چراکه ایران برای آمریکا به‌عنوان یک تهدید برسازی شده است. تضادهای سیاسی آمریکا و روسیه را می‌توان انعکاس به‌کارگیری الگوهای مبتنی بر کنش هژمونیک ایالت متحده در نظام بین‌الملل و تحولات سیاسی خاورمیانه دانست (Hajiyousefi, 2003).

نقش کشورهای منطقه در امنیت ایران

در همین راستا، عملکرد ترکیه و عربستان در مقابل سیاست‌های ایران قرار گرفته است؛ روندی که به جنگ سرد خاورمیانه موسوم گردیده است. با حمایت ایران از ترکیه در جریان کودتای نافرجام این کشور، به نظر می‌آید تا روابط دو کشور علی‌رغم سیاست‌های منطقه‌ای متفاوت به سمت رفع ابهام جریان یابد، اما همراهی ترکیه با شورای همکاری خلیج فارس، علی‌الخصوص در مورد حق حاکمیت جزایر سه‌گانه به نفع امارات خلاف این امر را می‌رساند. قطر نیز با تلاش‌های میانجی‌گرانه در بحران‌ها و مناقشات مختلف منطقه‌ای به دنبال نقش‌آفرینی در کشورهای دچار تحول در جهان عرب به ویژه سوریه است؛ که با منافع و سیاست منطقه‌ای ایران در ارتباطی مستقیم قرار می‌گیرد که واحد ویژگی‌های خاص و گاهاً متناقض است که در نگاه نخست، در قالب اصول و راهبردهای متعارف در روابط خارجی دولت‌ها نمی‌گنجد. برای نمونه این کشور ضمن حفظ روابط راهبردی با آمریکا و تعامل با اسرائیل تلاش کرده است روابطی مناسب با ایران برقرار کند و خود را میزبان و حامی گروه‌های مقاومتی مانند حماس و حزب‌الله مطرح می‌کند (Asadi, 2009).

رقابت ژئوپلیتیک ایران و عربستان

بخش اصلی رقابت میان ریاض و تهران در خاورمیانه ماهیتی ژئوپلیتیک دارد، که در آن ایران برای تسلط منطقه‌ای در مقابل عربستان و متحدانش در خلیج فارس قرار گرفته است. این درگیری به طرق دیپلماتیک، ایدئولوژیک و اقتصادی - به ویژه در بازار نفت - و با استفاده از مبارزان نیابتی انجام می‌شود. همچنین عربستان سعودی در پیوند با اسرائیل در جهت مرتفع ساختن کمبود حضور پر رنگ ایالات متحده در خاورمیانه، از پتانسیل‌های موجود برای مقابله تمام عیار با ایران بهره خواهد برد. این پتانسیل‌ها به‌طور اخص عبارتند از ایجاد ائتلاف عربی یا اسلامی علیه ایران و حمایت از گروه‌های تروریستی سلفی تکفیری. برخی منابع از دست داشتن سرویس‌های اطلاعاتی عربستان در برخی نامی‌های اخیر مرزی در سیستان و بلوچستان و تحركات و برنامه‌ریزی‌های بلندمدت اطلاعاتی بندر بن سلطان رئیس سازمان اطلاعات عربستان سعودی برای تأثیرگذاری بیشتر در این استان خبر می‌دهند. به گزارش زاهدان پرس، آل سعود که در مباحث سوریه ناکام مانده‌اند به دنبال انتقام از جمهوری اسلامی از طریق گسترش ناامنی در برخی نقاط مرزی ایران می‌باشند. تبلیغ و ترویج وهابیت در زیر مجموعه ساختار تهاجم نرم، با رویکرد ایجاد تنش‌های فرقه‌ای در استان‌های مرزی با هدف تضعیف یکپارچگی سرزمینی و هویت ملی سازماندهی می‌شوند، که در مطالعات امنیت ملی مبتنی بر راهبرد امنیتی «قورباغه» (گرم شدن تدریجی ظرف) و پیاده‌سازی دکترین «دولت ورشکسته» است، که ارتباط نزدیکی با وقوع بحران‌های پنجگانه «لوسین پای» دارد؛ زیرا حامیان این نظریه معتقدند: فرقه‌سازی با رویکرد تنش‌زایی چندبعدی در کشورهای که مورد تهاجم براندازی نرم هستند می‌تواند مقدمه وقوع بحران‌های مشارکت، مشروعیت، توزیع، هویت و نفوذ را بوجود آورد. در مطالعات امنیت ملی، استناد به راهبرد قورباغه به این دلیل است که اگر در حلقه‌های محاط ایران (استان‌های مرزی) آتش تنش و فتنه زیاد باشد، کانون تصمیم‌گیری نیز دچار استحاله و تغییر رفتار خواهد شد، که در قالب راهبرد «تنش از بیرون، تغییر از درون» قابل تعریف است،

که به وضوح می‌توان آن را در برخی تحرکات ایدایی گروهک‌های تروریستی نزدیک به وهابیت، مانند جندالشیطان، پژاک یا گسترش شیعه‌هراسی در استان‌های مرزی مشاهده کرد (Mohtadi Zadeh, 2007).

ب) آیا ترتیبات امنیتی کشورهای غرب آسیا در امنیت نظامی ایران نقش دارند؟

اشغال کامل نظامی، جنگ محدود و اقدام پیشگیرانه، تجاوزات مرزی، بمباران مراکز، تجمع پایگاه‌های مهم نظامی، خرابکاری و جاسوسی از تهدیدات نظامی علیه امنیت ملی محسوب می‌شوند (Darvishi, 2001). در محیط منطقه‌ای دولت‌ها، کشورهای همسایه به علت مجاورت جغرافیایی بیشترین ظرفیت و زمینه را در تأثیرگذاری مثبت یا منفی بر یک دولت دارند. القاعده و داعش به بازیگران فراملی جدی در سطح منطقه تبدیل شده‌اند که سطح تأثیرگذاری آن‌ها از برخی دولت‌ها نیز بیشتر شده است. امنیت ملی ایران از آن روی که کشوری بحران‌زده و مبتلا به جنگ داخلی در همسایگی ایران، که بیش از ۱۴۵۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور دارد، تهدید می‌شود (Rezaian, 2015). اعلان خلافت داعش و مشخص کردن مرز و محل آن در منطقه شامات مرزهای غربی کشور را با تهدید مواجه می‌سازد. تا پیش از ظهور داعش، القاعده مهم‌ترین گروه غیر دولتی تهدید کننده امنیت جمهوری اسلامی ایران در دو دهه اخیر بود. هر چند کانون اصلی این گروه در شرق کشور بود، با حمله آمریکا به عراق، دامنه حضور و نقش‌آفرینی آن به مرزهای غربی ایران نیز گسترش یافت. بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد اصلی‌ترین تهدیدهای امنیتی معطوف به ایران از جانب مرزهای غربی بوده است (Asadi, 2009). داعش بیش از القاعده بر عراق تمرکز دارد و برخلاف آن بر آزادسازی بغداد به جای قدس تأکید دارد. ناامن کردن عراق می‌تواند با دو هدف بر بعد نظامی امنیت ملی ایران تأثیرگذار باشد: اول اینکه ایران درگیر مسائل داخلی عراق شود و هم‌زمان دغدغه ذهنی خود را به سوریه و عراق معطوف نماید؛ در این صورت، عراق به‌عنوان حائل بین ایران و سوریه می‌تواند به فرسایش توان اطلاعاتی و نظامی ایران در منطقه بینجامد. دوم اینکه، با تشدید اقدامات نظامی در عراق، دامنه جنگ را به سمت مرزهای ایران کشانده و در این جبهه نیز دغدغه ذهنی ایران را به حل تنش‌های احتمالی سیاسی و مذهبی در مناطق مرزی معطوف نماید (Saveh Doroudi, 2014, 2016). امنیت جمهوری اسلامی تودرتو و پلکانی است و ایران در صدد ایجاد عمق استراتژیک است (Shiroudi, 2015).

موقعیت جغرافیایی داعش در مرزهای سوریه و عراق از دیرالزور گرفته تا حسکه سوریه و استان‌های الانبار، نینوا و صلاح‌الدین عراق، یک منطقه راهبردی و حیاتی را برای شیعه و سنی تشکیل می‌دهد. تسلط داعش در این منطقه باعث قطع شدن ارتباط محور مقاومت با سوریه می‌شود که بر اساس طرح‌های آمریکایی - صهیونیستی در منطقه با ابزار داعش انجام می‌شود. اتحاد بین ایران و سوریه بعد از انقلاب اسلامی، بیشتر اتحادی تاکتیکی و ناشی از دشمن‌های مشترک بوده است تا بر مبنای ارزش‌های مشترک (Philip, 2012). به چالش کشیدن حکومت بشار اسد باعث کاهش نفوذ ژئواستراتژیک ایران در خاورمیانه می‌شود. به همین جهت ایران نقش قابل ملاحظه‌ای در عدم سقوط بشار اسد ایفا کرد و هزینه‌های جمهوری اسلامی ایران برای حفظ امنیت و ثبات نظام سیاسی دولت‌های درگیر با داعش افزایش یافت چراکه حمایت‌های سیاسی، معنوی و حضور مستشاران نظامی ایران در عراق و سوریه هزینه‌هایی برای جمهوری اسلامی ایران به همراه دارد. اقدامات این دو گروه، عوارضی همچون بی‌ثباتی، جنگ، ترور، تقابل شیعه و سنی و تقابل ایرانی - عربی را در پی داشته است و استمرار چنین روندی امکان سرایت بحران، بی‌ثباتی و هرج و مرج به مرزهای ایران را محتمل خواهد کرد چراکه گروه‌های القاعده و داعش توانستند در برهه‌ای با تشدید اقدامات نظامی، دامنه جنگ را به سمت مرزهای ایران بکشانند، مخصوصاً تحرکات و پیشروی‌های داعش در عراق و به سمت مرزهای شرقی، به نوعی امنیت ملی و تمامیت جمهوری اسلامی ایران را هدف قرار داده است. فعالیت گروه‌های تروریستی چون القاعده و داعش، موجب گسترش حضور نیروهای آمریکایی در عراق و سایر کشورهای منطقه خلیج فارس می‌گردد. این امر می‌تواند افزایش شمار پایگاه‌های نظامی قدرت‌های

فرمانطقه‌ای در همسایگی ایران بینجامد که به‌طور طبیعی این امر هزینه‌های امنیتی ایران را در بلندمدت بالا خواهد برد. از سوی دیگر، این نیروها می‌توانند از این پایگاه‌ها و حضور نظامی برای حمایت از مخالفان جمهوری اسلامی ایران استفاده نمایند (Najat, 2015). حضور آمریکا در مجاورت مرزهای ایران، زمینه را برای دخالت در امور ایران فراهم می‌کند. آمریکا از عراق به‌عنوان مهار کننده ایران استفاده می‌کند. این سیاست در قالب مبارزه با تروریسم، مبارزه با نیروهای تندرو اسلامی، جلوگیری از سلاح‌های کشتار جمعی یا به شکل ایجابی، ایجاد دولت‌های میانه‌رو و مردم‌سالار در مقابل دولت‌های تندرو اعمال خواهد شد؛ تا از این طریق منافع و امنیت ملی ایران را به مخاطره بیندازد. ایران پایگاه نظامی آمریکا در عراق را مغایر امنیت ملی خود می‌داند و آن را در راستای حلقه محاصره نظامی تعبیر می‌کند (Hajiyousefi, 2003).

گسترش پایگاه‌های نظامی

گسترش پایگاه‌های نظامی شامل ۷ پایگاه در عراق، چند پایگاه در افغانستان، پایگاه‌های نظامی در عربستان، بحرین، عمان، امارات و نیز پایگاه‌های نظامی در آذربایجان، ازبکستان، قزاقستان، قرقیزستان، گرجستان و حضور گسترده سازمان سیا و عوامل آن در منطقه با توجه به خصومت و دشمنی آمریکا با نظام جمهوری اسلامی، چنین حضور گسترده و متنوع در منطقه به‌عنوان تهدید جدی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌گردد. انگلیس نیز، به بهانه تقویت همکاری نظامی خود با بحرین در جنگ با داعش با ایجاد یک پایگاه نظامی جدید در صدد گسترش حضور نظامی‌اش در منطقه خلیج فارس برآمده است. به گزارش خبرگزاری فرانسه از لندن، به گفته وزیر دفاع انگلیس «مایکل فالن» درباره گشایش این پایگاه جدید نظامی در بحرین، این پایگاه جدید حضور دائمی نیروهای دریایی سلطنتی را گسترش می‌دهد و بار دیگر پس از چهل سال برای یک مدت طولانی این نیروها در این منطقه مستقر خواهند بود. ایجاد این پایگاه نظامی جدید بر اساس توافق بین دولت‌های بحرین و انگلیس در مذاکرات سالانه منامه در لندن و با هدف حمایت از کشتی‌های حامل نفت و گاز عبور کننده از تنگه هرمز و نیز افزایش امنیت انجام گرفت و بدین معنا خواهد بود که انگلیس مکان جدیدی برای برنامه‌ریزی و ذخیره کردن تجهیزات نظامی‌اش خواهد داشت و به موجب آن می‌تواند به چهار ناو جنگی که تاکنون در بندر سلمان مستقر هستند تعداد دیگری ناو جنگی اضافه کند. ترزا می، نخست وزیر انگلیس در اختتامیه سی و هفتمین دوره نشست سران شورای همکاری خلیج فارس در بحرین، ایران را تهدیدی آشکار برای منطقه خلیج فارس خواند و گفت: ما به دنبال شراکت استراتژیک با همپیمانان خود در شورای همکاری خلیج فارس هستیم تا با تهدیدات جدی ایران در منطقه رویارویی کنیم. بیانیه پایانی این نشست بر تعهد انگلیس و این کشورها برای بازدارندگی در برابر هر تهاجم خارجی، دخالت در امور داخلی مطابق قانون بین‌المللی و منشور سازمان ملل و تعهد و التزام راسخ به حمایت از منافع امنیتی مشترک در منطقه خلیج فارس از طریق مشارکت استراتژیک تأکید کردند. داعش تأسیسات نظامی گسترده‌تر و پیشرفته‌تری نسبت به القاعده دارد به‌طوری که یکی از تهدیدات نظامی محتمل از سوی گروه داعش استفاده از سلاح‌های نامتعارف است. در مقایسه با القاعده، داعش بازیگری بی‌منطق، ساختارشکن و فرابنیادگراست که اگر به‌صورت غیرقانونی به سلاح‌های کشتار جمعی دسترسی پیدا کند، از آن برای نابودسازی دشمن شیعه خود استفاده خواهد کرد چراکه ایدئولوژی داعش بیشتر ضد شیعه است تا ضد غرب. توان مالی کافی داعش این امکان را برای این گروه فراهم می‌آورد تا از طریق غیرقانونی به تسلیحات متعارف و حتی غیرمتعارف دست پیدا کند (Najat, 2015).

ج) آیا ترتیبات امنیتی کشورهای غرب آسیا در امنیت اقتصادی ایران نقش دارند؟

به عقیده ادوارد لوتواک، از دهه ۹۰ میلادی مؤلفه‌های اقتصادی جایگزین اهداف نظامی و استراتژیک شده‌اند و عامل منازعات و درگیری‌های قرن آینده دیگر همان موضوعات قرن گذشته نیست، بلکه در کنار هر تنش عاملی اقتصادی خودنمایی می‌کند (Luttwak, 1990). در حال حاضر رهیافت ژئواکونومی در سیاست تجاری کشورهای غربی و چین کاملاً مشهود است. ژئواکونومی رویکردی در تحلیل مسائل بین‌المللی، به‌ویژه رقابت دولت‌های بزرگ در مناطق حساس جهان است که در آن به جغرافیا، قدرت و اقتصاد در تعامل با یکدیگر توجه

می‌شود. ژئواکونومی که جزئی از ژئوپلیتیک است (Mohtadi Zadeh, 2007)، نقش متغیرهای اقتصادی در تصمیم‌گیری سیاسی و مسائل بین‌المللی و اثرگذاری این منابع بر ساختار شکل‌گیرنده ژئوپلیتیک منطقه‌ای یا جهانی را بررسی می‌کند (Qasemi, 2012). در این راستا قدرت‌های بزرگ صنعتی به دنبال کسب انرژی و رقابت اقتصادی با یکدیگر همواره به مسائل غرب آسیا حساسیت نشان داده‌اند. این در حالی است که با تبدیل ژاپن و چین به قطب‌های بزرگ اقتصادی، اهمیت انرژی این منطقه بیشتر شده است. با توجه به اینکه انرژی نیاز مبرم جهان در قرن بیست و یکم است، بنابراین کشمکش و رقابت برای کسب منابع انرژی هیدروکربنی بین قدرت‌های بزرگ به منطقه ژئواکونومیک غرب آسیا نیز سرایت خواهد کرد (Kemp & Harkavy, 2005). در این رهگذر ارزان بودن انرژی، موقعیت حمل و نقل و داشتن روابط دوستانه بین کشورهای منطقه، عمده دلایل نگاه قدرت‌های شرق آسیا نظیر چین و هند و اروپا به غرب آسیا است.

ایران با موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی ویژه‌ای که برای منطقه محصور در خشکی آسیای مرکزی دارد، یک کشور ترانزیتی مطلوب است و می‌تواند تولیدات نفت و گاز قزاقستان و ترکمنستان را به بهترین شکل به دریای آزاد و حتی از طریق ترکیه به اروپا برساند. با وجود تلاش دولت آمریکا برای نادیده گرفتن این ویژگی و سیاسی کردن راه انتقال نفت و گاز، هنوز ایران به‌عنوان امن‌ترین، اقتصادی‌ترین و کوتاه‌ترین مسیر برای انتقال منابع انرژی به آب‌های آزاد مطرح است. در جهانی که امنیت ملی کشورها با تأمین انرژی گره خورده است، حفظ و پاسداری از این موقعیت ویژه برای ایران اهمیتی استراتژیک دارد. داشتن نقش اساسی در تأمین انرژی جهان، که ضامن درآمدهای کافی برای توسعه کشور باشد، امنیت ملی کشور را نیز تضمین خواهد کرد. بنابراین هدف استراتژیک بخش نفت و گاز کشور می‌تواند «کسب سهم بیشتر در تأمین تقاضای جهانی انرژی» طی دو دهه آینده باشد. این امر از یک سو، به معنای حداکثرسازی برخورداری از منافع بازار بین‌المللی انرژی و از سوی دیگر، بیانگر افزایش وابستگی کشورهای جهان به نفت (به شمول فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی و فرآورده‌های آن) و یافتن جایگاهی راهبردی برای ایران در انرژی جهان است. حداکثرسازی درآمدهای نفتی، مستلزم اتخاذ تدابیری هماهنگ در دو مقوله، یعنی افزایش حجم صادرات و ثبات یا افزایش قیمت نفت می‌باشد. در این رابطه تعامل ایران با کشورهای منطقه و جهان و ایجاد شبکه‌های منطقه‌ای برای استفاده از مزیت‌های ایران در زمینه انرژی، خود زیربنای محکمی برای تأمین امنیت کشور و جلوگیری و یا محدودسازی تهدیدات کشورهای مخالف ایران است. در واقع، می‌توان در این چارچوب ادعا کرد که انرژی یکی از حلقه‌های پیوند ایران با جهان خارج است و از این حیث دیپلماسی انرژی ایران و توسعه ملی کشور به‌صورت متقابل با یکدیگر تعامل و پیوندی عمیق می‌یابند. در سال‌های اخیر، سیاست برقراری پیوند راهبردی بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان آسیایی، به‌عنوان حرکتی اقتصادی و نیز در جهت امنیت ملی کشور طراحی و پیگیری شد. برقراری ارتباط با شرکت‌های آسیایی، با اولویت و محوریت کشورهای چین، هند و ژاپن به‌عنوان بزرگ‌ترین مجموعه مصرف‌کنندگان فعلی و آتی جهان و قطب مصرف آسیا، در اجرای همین سیاست بوده است. همچنین تلاش در جهت تحقق ایده اتصال چین به خط لوله گاز ایران - پاکستان - هند و طرح کمربند- راه را می‌توان گام اساسی در جهت نیل به وابستگی متقابل آسیایی دانست. زیرا در صورت تحقق این ایده، غرب آسیا و ایران، نقش مهمی در تأمین امنیت انرژی شرق و جنوب این قاره بر عهده خواهند گرفت و در نتیجه وابستگی متقابل دو سوی قاره را معنادار خواهند کرد. به علاوه، تحقق خط لوله گاز میان هند و پاکستان که از آن به‌عنوان «خط لوله صلح» نیز نام برده می‌شود، تأثیرات عمده‌ای در حل یکی از مهم‌ترین بحران‌های قاره آسیا، اختلافات کشمیر میان هند و پاکستان خواهد داشت و گامی اساسی در جهت تحقق «صلح و توسعه» در بخش مهمی از این قاره خواهد بود.

دیپلماسی انرژی

بر این اساس، یکی از راه‌هایی که ایران می‌تواند ضریب امنیت ملی خود را افزایش دهد، توجه به سیاست خارجی مبتنی بر امنیت انرژی است. دیپلماسی انرژی انجام مأموریت‌های دیپلماتیک در حمایت از تجارت کشور و بخش مالی در تشویق موقعیت اقتصادی و اهداف

کلان توسعه کشور در بخش انرژی و شامل تشویق سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در حوزه انرژی است. بنابراین، کشور ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی و ذخایر انرژی، نقش مؤثری در تأمین امنیت انرژی جهانی در حال حاضر و به میزان بیشتر در آینده خواهد داشت.

امروزه رفاه اقتصادی برای کشورها به یک هدف حیاتی تبدیل شده است. بر همین اساس هر تحولی که این کشورها را از اهداف اولیه خود دور کند، به‌مثابه تهدیدی علیه امنیت ملی ارزیابی می‌گردد. گروه داعش بر خلاف القاعده که گروهی هزینه‌بر بود، گروهی فعال در عرصه اقتصادی است به‌طوری‌که علاوه بر هزینه‌های نظامی که به‌صورت مستقیم از سوی این گروه بر ایران و متحدینش تحمیل می‌شود، باید به خسارت‌های غیرمستقیم اقتصادی ناشی از ظهور گروه داعش پرداخت که چه بسا حتی از میزان خسارات مستقیم بیشتر است. اصولاً یک کشور و یا منطقه برای رشد اقتصادی خود در وهله اول نیاز به تأمین امنیت دارد. آشوب‌آفرینی تروریست‌های وابسته به این گروه، امنیت را از منطقه سلب کرده است. وقوع هر نوع ناامنی در منطقه به بالا رفتن ریسک سرمایه‌گذاری خارجی منجر گردیده و به ضرر کشور می‌باشد. یکی از عوامل بازدارنده جذب سرمایه‌گذاری خارجی، نبود امنیت اقتصادی است. همچنین، گزارشات بازار نفت نشان می‌دهد که وقایع عراق و افزایش نگرانی‌ها از اختلال در عرضه نفت، در مقطعی موجبات نوسانات قیمت نفت را فراهم آورده و روی قیمت نفت اثرگذار بوده است که این مسئله بر ایران به‌عنوان یکی از تولیدکنندگان عمده نفت، تأثیرگذار خواهد بود. بحران داعش باعث ابهاماتی در روابط ایران و ترکیه شده است و با توجه به موقعیت انتقالی ویژه این کشور در منطقه و اعمال دیپلماسی خط لوله در مسیر انتقال نفت و گاز ایران، عراق، ترکمنستان، روسیه، قزاقستان و آذربایجان، ممکن است دیپلماسی خط لوله ایران با ترکیه با چالش‌هایی مواجه شود. تهدید جریان انرژی، منجر به تهدید اقتصاد ملی کشورهای وابسته به نفت می‌شود. مقابله با چالش‌های احتمالی تهدید امنیت منابع نفتی و خطوط انتقال آن و حفظ از منابع انرژی و راه‌های مواصلاتی یکی از ضروریات امنیت اقتصادی است (Ismailzadeh & Ahmadi, 2016). مقابله با چالش‌های احتمالی تهدید اقتصادی دیگر این گروه‌ها برای کشور افزایش قاچاق می‌باشد. اقدامات داعش و القاعده افزایش شبکه‌های قاچاق در منطقه و کشورهای هم‌مرز با ایران، عراق و افغانستان را در پی داشته است. تسری این امر به مرزهای ایران امنیت اقتصادی کشور را با تهدید مواجه می‌کند. چراکه در قاچاق کالا برخلاف تجارت رسمی، نوع کالا، قیمت و میزان آن مشخص نیست. بنابراین برنامه‌های تولیدی و سیاست‌های تجاری دولت و بخش خصوصی همواره با ریسک همراه خواهد بود. اگر کشوری در مسیر یا منطقه‌ای باشد که حوزه فعالیت قاچاقچیان بین‌المللی واقع شده است، به‌طور حتم یکی از تهدیدات خارجی آن کشور، این گروه‌ها می‌باشند. این گروه‌ها به‌خودی‌خود ممکن است تهدید کننده نباشند، اما گذشته از دزدی‌های امنیتی، قاچاق کالا با توجه به اثراتی چون بی‌ثباتی اقتصادی و اختلال در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و سیستم توزیع باعث لوٹ شدن نظارت دولت و آسیب‌پذیری اقتصادی کشور خواهد شد. همچنین، انگیزه و اشتیاق سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذار در امور تولیدی با سودآوری قاچاق کاهش می‌یابد و سرمایه‌گذاری خارجی را از کانال اصلی منحرف می‌سازد (Qasemi, 2012).

د) آیا ترتیبات امنیتی کشورهای غرب آسیا در امنیت زیست‌محیطی ایران نقش دارند؟

در حالی که تهدیدات زیست‌محیطی از سوی گروه القاعده متوجه کشور نبود، گروه داعش مواردی مانند تأثیرات منفی بر آب و هوای کشور، متروکه و رها شدن زمین‌های کشاورزی و باغداری، تخریب و انفجار سدها، آلودگی آب‌های روان و سفره‌های زیرزمینی می‌تواند آسیب‌های جدی به ایران وارد کند. داعش با اقدام خود در بستن دریچه‌های سد "النعیمیه" که روی رودخانه فرات قرار دارد، از ورود آب به مناطق مرکزی عراق جلوگیری کرد. کاهش آب رودخانه فرات که به خلیج فارس می‌ریزد، تنها برای عراق حیاتی نیست؛ بلکه حجم آب این رودخانه می‌تواند بر کیفیت زندگی بسیاری از مردم ایران نیز اثرگذار باشد. گزارش‌ها نشان می‌دهد که اگرچه بیشترین آسیب‌ها در کشور عراق رخ می‌دهد، اما بدون تردید کاهش میزان آب فرات روی ایران نیز بی‌تأثیر نخواهد بود. این تأثیر می‌تواند به شکل افزایش ورود ریزگرد و گرد و غبار به داخل

ایران خود را نشان بدهد. به گفته مسئولان سازمان حفاظت محیط زیست ایران، منبع ۸۵ درصد ریزگردهایی که آسمان ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهند، از کشورهای همسایه غربی و به‌ویژه عراق است. عراق با ۷۰ درصد بیشترین سهم را در ارسال ذرات معلق به شهرهای غربی ایران داراست. جنگ و ناامنی در این کشور، مسائل زیست‌محیطی را از اولویت‌های دولت عراق خارج کرده است، بنابراین تا زمان توقف جنگ در عراق و سوریه نمی‌توان آمیدی به آغاز عملیات جدی برای رفع این معضل داشت. پدیده گرد و غبار اثرات سوء بر سلامت انسان‌ها و حیات وحش دارد. این پدیده همچنین اثرات نامطلوب اقتصادی دارد؛ از جمله می‌توان به ایجاد اثرات نامطلوب بر روی کشاورزی و پوشش گیاهی اشاره کرد. تهدید دیگری که در این چارچوب مطرح است، تهدیدات بیوتروریستی داعش برای هراس‌افکنی و پیاده‌سازی سیاست «زمین سوخته» است. اقدام این گروه به آلوده‌سازی آب آشامیدنی شهرها پیش از عقب‌نشینی نیز دور از ذهن نیست (Ismailzadeh & Ahmadi, 2016).

ه) آیا ترتیبات امنیتی کشورهای غرب آسیا در امنیت اجتماعی ایران نقش دارند؟

امروزه بحث قومیت یکی از موضوعات مهم در ساختارها، مباحث و چالش‌های سیاسی و امنیتی است. این مسئله تأثیرگذار در روابط کشورهای خاورمیانه است. ایران نیز مانند سایر کشورهای خاورمیانه، دارای تنوع قومی است و همواره با تهدیدات قومی روبه‌رو بوده است که این امر امکان چالش در شکل‌گیری هویت کلی و ملی را ایجاد می‌کند. دو عامل قومیت‌گرایی و فرقه‌گرایی از مهم‌ترین تهدیدات امنیت ملی در عرصه محیط داخلی هستند که باعث تضعیف حاکمیت سیاسی و تمامیت ارضی ایران می‌شوند. تکثر قومی و فرقه‌ای از شاخصه‌های بافت جمعیتی ایران است؛ نیروی خارجی با آگاهی از این ویژگی و بهره‌برداری هدفمند از ابزارهای جنگ روانی، همسو با گسترش تهدیدات برون‌مرزی، با هدف گسترش اختلافات میان شیعیان و سنی‌های داخلی و منطقه‌ای، تبلیغ ناسیونالیسم قومی و حمایت مادی و معنوی از سلفی‌گری افراطی را در دستور کار خود قرار داده است (Alamati & Mousavi, 2011). مسائل قومی-مذهبی به عنوان یک بستر و زمینه، خصوصاً وقتی که مورد توجه و هدف گروه‌ها و تشکل‌های افراطی قرار گیرد، عناصری آسیب‌زا برای امنیت ملی یک کشور محسوب می‌شوند. فرهنگ و ارزش‌های مشترک از عوامل پایدار قوام هر کشوری است و عواملی که به تضعیف یا نابودی این ارزش‌های مشترک بیانجامد، در صورت فراگیری و تداوم، جزء تهدیدات اجتماعی و فرهنگی امنیت ملی تلقی می‌شود (Darvishi, 2001). ماهیت این گونه چالش‌ها، در کشوری مانند ایران که دارای انسجام نسبی جمعیتی و فرهنگی است، عمدتاً به دخالت پنهان و آشکار قدرت‌های جهانی و بازیگران منطقه‌ای برای حفظ نفوذ استراتژیک خود در معادلات قدرت منطقه و کاهش قدرت و تأثیرگذاری جمهوری اسلامی ایران باز می‌گردد. جذب عناصر افراطی و هدایت و حمایت از آن‌ها توسط جریان‌های خارجی با هدف ایجاد ساختارهای تشکیلاتی پنهان و گروهکی و همچنین تلاش برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی و انجام اقدامات ایدئولوژیک و نیمه‌سخت با بهره‌گیری از تشکل‌های افراطی قومی-مذهبی انجام می‌گیرد.

مسائل قومی در ایران

مسائل قومی در ایران در مقاطع مختلف تاریخی از جمله مشروطیت، جنگ جهانی دوم (۱۳۲۴-۱۳۲۰)، شکل‌گیری دولت مدرن در سال‌های ۱۳۰۰ به بعد و بعد از انقلاب اسلامی ایران، تبدیل به خیزش‌های حاد سیاسی و تحولات خشونت‌آمیز جدایی‌طلبانه شده است. با نگاهی به سوابق گروه‌های قومی ایران، خیزش‌های حاد سیاسی و تحولات خشونت‌آمیز واگرایانه و بعضاً جدایی‌طلبانه، برجسته‌تر از سایر ویژگی‌های مطرح آنان به نظر می‌آید. این تحولات پس از تحولات بزرگ سیاسی-اقتصادی-اجتماعی بروز کرده و به صورت یک بحران پیچیده و گسترده سیاسی خود را نشان داده است. امروزه تقاضاهای خودمختاری و تمرکزگرایی میان اقوام فزونی یافته و بر سیاست‌های طبقاتی، احیاء فرهنگ و زبان‌های قومی تأکید می‌شود. برای مثال می‌توان به منازعات کردستان، بلوچستان، آذربایجان و خوزستان در سال‌های گذشته اشاره

کرد (Mokhtarzadeh, 2004). حالت گریز از مرکز که در قومیت‌ها دیده می‌شود، معمولاً خواسته آن‌ها را به جدایی‌طلبی یا خودمختاری بدل ساخته است. اقلیت‌های دینی نیز وضعیتی مشابه دارند، با این تفاوت که آن‌ها بیشتر ایدئولوژی حاکم را در معرض خطر قرار می‌دهند تا تمامیت ارضی (Darvishi, 2001). دو عامل اساسی در تبدیل مسائل هویتی به تهدیدات وجودی نقش دارند؛ اول، تصورات صاحبان هویت و دوم، حساسیت‌های آنها. زمانی تهدیدات ناشی از هویت تبدیل به تهدیدات وجودی می‌شود که منجر به کشمکش و منازعه میان دولت‌ها شود. بحران‌سازی اجتماعی در قالب تهاجم نرم بیشتر بر قومیت‌ها متمرکز است. فرقه‌سازی با چاشنی ناسیونالیسم به ایجاد اختلافات بین شیعه و سنی دامن زده و با جذب طرفدار، از قدرت و نفوذ جمهوری اسلامی در منطقه می‌کاهد (Alamati & Mousavi, 2011).

یکی از تهدیدهای راهبردی در این زمینه، رخنه فرقه ضاله وهابیت است که می‌تواند پتانسیل وقوع برخی تنش‌های فرقه‌ای را در استان‌های سنی‌نشین جمهوری اسلامی ایران مانند کردستان، خوزستان و سیستان و بلوچستان به وجود آورد. یکی از تدابیر مدیریت امنیت نرم‌افزاری در حوزه تهدیدهای فرقه‌ای، آسیب‌شناسی گسترش تفکرات وهابیت و تأثیر آن بر شکل‌گیری سازمان‌های تروریستی واقع در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. گروه‌های قومی و فرقه‌ای با تبلیغ فقدان آزادی‌های مذهبی، نگاه تبعیض‌آمیز حاکمیت به آن‌ها و تهییج ناسیونالیسم قومی و تبلیغ و ترویج فرقه‌های ضاله، به‌ویژه وهابیت تحریک می‌شوند. جهت‌گیری و مرامنامه عقیدتی-سیاسی اکثر سازمان‌های تروریستی مستقر در شرق ایران، مبین تأثیرپذیری بالای آن‌ها از بنیان‌های نظری وهابیت است. سیستان و بلوچستان نیز در چند سال گذشته در ابعاد و زمینه‌هایی چون رشد و نفوذ تفکرات افراطی و ناآرامی‌های ناشی از آن را تجربه کرده است. گذشته تاریخی اقوام با همسایگان و موقعیت جغرافیایی و پراکندگی یک قوم، در میزان تهدید کنندگی آن مؤثر است. امارات و عربستان با سرمایه‌گذاری بر مدارس مذهبی اهل سنت پاکستان و ترویج تفکرات وهابیت می‌توانند در آینده زمینه ایجاد و افزایش سازمان‌های مسلحانه فرقه‌ای را به وجود آورند که با توجه به پارادوکس عقیدتی-سیاسی آنان با حکومت شیعی جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند زمینه شکل‌گیری برخی تهدیدهای نرم در حوزه اندیشه را فراهم آورد. آموزش نیروهای وهابی مخالف جمهوری اسلامی ایران در حوالی شهر چمن افغانستان و راه‌اندازی گروه‌های تبلیغاتی آموزش دیده در برخی مراکز پاکستان و اعزام آنان به نقاط مختلف سیستان و بلوچستان، باعث شد روند جنگ نرم در بعد فرهنگی و اعتقادی طی شود. در مرحله بعد دشمن با طراحی تاکتیک‌های رسانه‌ای قبل و بعد از عملیات‌های تروریستی، تلاش دارد با استفاده از فرآیند جنگ نرم و با بهره‌گیری از شیوه القاء و اقناع برای تسلط بر اذهان، نبرد نرم خود را با جمهوری اسلامی ادامه دهد (Assarian Nejad & Abdollahkhani, 2006a, 2006b).

مسأله کردها

مسأله کردها در وضعیت جدید خاورمیانه، برای نخستین بار به‌مثابه یک کل به‌هم‌پیوسته، هم‌زمان بر سیاست خارجی و امنیت داخلی چهار کشور ترکیه، ایران، عراق و سوریه تأثیر گذاشته است. در کنفرانسی در مؤسسه مطالعاتی واشنگتن از سوی میشل نایتس و دیوید پولاک، برای نخستین بار ایده "هلال کردی" مطرح شد. آن‌ها معتقدند که بروز تنش در بین کشورهای منطقه و جنگ داخلی در سوریه و در نتیجه تقویت گروه‌های تروریستی در عراق، شرایطی را فراهم کرده که در کوتاه‌مدت موجب تقویت جایگاه کردها شده است. برجسته شدن نقش کردها در مبارزه با داعش و موفقیت آن‌ها در مهار این گروه تروریستی، وزن سیاسی-نظامی آن‌ها را در معادلات جدید خاورمیانه بالا برده است. در صورت تداوم بی‌ثباتی‌ها در عراق، امکان تجزیه این کشور و ایجاد کردستان مستقل مطرح می‌باشد که با وجود زمینه‌های استقلال‌طلبی در میان کردهای ایران، احتمال استقلال‌طلبی کردهای ایران نیز خواهد بود. هدف گروه پژاک تجزیه مناطق کردنشین ایران در راستای طرح کردستان بزرگ است. معارضان کرد سال‌ها در جدال با جمهوری اسلامی ایران هستند که این موضوع نشانه‌هایی در بلوچستان، خوزستان و دیگر مناطق نیز دارد و داعش را قادر می‌سازد تا از حمله پارتیزانی این معارضان بهره تبلیغاتی ببرد. این گروه‌های معارض با حمله به روستاها و مناطق

مرزی ایران و ایجاد ناامنی از طریق ترور، بمب‌گذاری و مسدود کردن راه‌های مواصلاتی مناطق مرزی شمال غرب، امنیت ملی ایران را به دفعات با چالش جدی مواجه ساخته‌اند. گروه پژاک و حزب "بید" از شعب "پ ک ک" در سوریه و عراق هستند. هر گونه قدرت‌گیری عناصر وابسته به "پ ک ک" در سوریه و خودمختاری مناطق کردنشین این کشور علاوه بر ترکیه خسارت هنگفت امنیتی برای ایران در بر خواهد داشت. احزاب کموله و خبات نیز مواضع مشابهی دارند که نامشان در فهرست احزابی که از اقلیم کردستان کمک‌های مالی دریافت می‌کنند، به چشم می‌خورد (Mortezavi, 2015). در مورد اینکه سلفیان جهادی چگونه به کردستان ایران وارد شدند، گفته می‌شود که شماری از کردهای عراقی به رهبری "ملا کریکار" به اعراب افغان پیوستند و نقطه شروع همکاری کردهای بنیادگرا با جریان سلفی، این مقطع می‌باشد. گروه جماعت دعوت و جهاد و کتاب کردستان از جمله گروه‌های سلفی جهادی کرد می‌باشند (Alamati & Mousavi, 2011). انصار الاسلام از منظر فعالیت و رویکرد، هوادار القاعده است و با آن در ارتباط است (Ebrahimi, 2015). قرابت قومی، زبانی، فرهنگی و مذهبی مردم مناطق کردنشین با این گروه، رواج تفکر سلفی‌گری در این مناطق را به دنبال خواهد داشت (Alamati & Mousavi, 2011). تأثیر سلفی‌گری افراطی به درون مرزهای ایران، خصوصاً آلوده‌سازی مناطق سنی‌نشین غرب کشور، می‌تواند عواقب امنیتی درازمدت برای جمهوری اسلامی ایجاد کند (Mortezavi, 2015). با دامن زدن به مسائل فرقه‌ای، مخصوصاً سلفی‌گری در مناطق کردنشین، نه تنها پایه و اصل هویت ملی ما یعنی اسلام تضعیف می‌شود، بلکه شکاف بین شیعه و سنی و موضوع وحدت بین این دو مذهب عمیق‌تر و دست‌نیافتنی‌تر می‌شود (Alamati & Mousavi, 2011).

استان خوزستان

استان خوزستان نیز از جمله مناطقی است که از دیرباز به علت موقعیت استراتژیک و عنصر نفت، مورد توجه استعمارگران و قدرت‌های فرامنطقه‌ای و بازیگران منطقه‌ای بوده است. داعش نیز همچون رژیم پیشین بعثی عراق تلاش دارد با ایجاد تفرقه‌های قومیتی و فرقه‌ای در ایران دست به عملیات تروریستی بزند. سرمایه‌گذاری دستگاه امنیتی سعودی در راستای نشر و گسترش اندیشه انحرافی فرقه ضاله وهابیت صورت می‌گیرد. بر همین اساس آمار موجود حکایت از آن دارد که از ابتدای سال ۱۳۹۲ تا تیر ماه همان سال، نزدیک به ۲۵۰۰ ایرانی تنها در شهر اهواز و حومه آن در استان خوزستان، پیرو فرقه ضاله وهابیت شده‌اند (Salehi & Moradi Niaz, 2015).

حملات سایبری

گروه داعش برخلاف القاعده از ابزار رسانه‌های جمعی و تاکتیک‌های جنگ روانی مرتبط با آن بهره‌واری برده است و حملات سایبری یکی از تهدیدات انجام‌گرفته از سوی این گروه علیه ایران است. یکی از اهداف داعش از رسانه‌های ارتباطی، استفاده از این ابزارها برای ایجاد ترس و وحشت در میان جامعه هدف و تلاش برای استفاده از فضای سایبری به منظور اهداف تهاجمی است. منظور از حملات سایبری تهاجمی، تأثیرات جنبشی نیست، بلکه تلاش برای استفاده از دامنه‌های سایبری به منظور مختل کردن خدمات و آسیب رساندن به اطلاعات حساس است. این گروه در مهم‌ترین اقدام سایبری خود توانست به مدت سه ساعت کانال ۵ فرانسه را از دسترس خارج کند. لشکر هک داعش همچنین مدعی است که به سرورهای اطلاعات ارتش ایالات متحده دست یافته است. داعش با استفاده از رسانه‌ها در جنگ روانی، می‌کوشد تا به مخاطبان القا کند که در حال جنگ با ایران و گروه‌های شیعی مورد حمایت آن در منطقه است و بدین ترتیب تندروهای اهل تسنن و وهابی را با خود همراه کند. این شیوه در جنگ سوریه کمک بسیاری به این گروه برای کسب حمایت عربستان، قطر، اردن و امارات کرد و در عراق نیز اهل تسنن شهرهای موصل، کرکوک، تکریت و عشایر را به حامیان این گروه تبدیل کرد (Bagheri Dolat Abadi, 2016).

نتیجه‌گیری

در دوران معاصر، مفهوم امنیت ملی به یک مفهوم چندبعدی تبدیل شده است که شامل ابعاد نظامی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی می‌شود. تئوری‌های جدید مطالعات امنیتی مانند مکتب کپنهاگ، با تمرکز بر امنیت ملی، تأکید دارند که دولت‌ها برای داشتن امنیت ملی باید بتوانند امنیت اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را تأمین کنند. باری بوزان، نماینده اصلی مکتب کپنهاگ، معتقد است که امنیت ملی و امنیت بین‌المللی به وسیله امنیت منطقه‌ای معنا و مفهوم پیدا می‌کنند. بنابراین، سیاست خارجی هر کشوری باید به امنیت چندبعدی توجه ویژه داشته و برای کسب امنیت ملی، نگاه خاصی به امنیت منطقه‌ای داشته باشد. این نگاه چندبعدی به امنیت شامل تهدیدات اقتصادی، نظامی، اجتماعی و زیست‌محیطی است که هر کدام از این تهدیدات می‌توانند به شکلی مستقیم یا غیرمستقیم امنیت ملی را تحت تأثیر قرار دهند.

امنیت زیست‌محیطی یکی از ابعاد مهم امنیت ملی است که توجه ویژه‌ای را می‌طلبد. در منطقه غرب آسیا، تهدیدات زیست‌محیطی ناشی از اقدامات گروه‌های تروریستی مانند داعش می‌تواند آسیب‌های جدی به ایران وارد کند. بستن دریاچه‌های سد النعمیه توسط داعش و جلوگیری از ورود آب به مناطق مرکزی عراق، کاهش حجم آب رودخانه فرات و در نتیجه افزایش ورود ریزگردها و گرد و غبار به داخل ایران، نمونه‌ای از این تهدیدات است. منبع ۸۵ درصد ریزگردهایی که آسمان ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهند، از کشورهای همسایه غربی به‌ویژه عراق است. جنگ و ناامنی در این کشورها، مسائل زیست‌محیطی را از اولویت‌های دولت‌ها خارج کرده و منجر به تشدید بحران‌های زیست‌محیطی مانند پدیده گرد و غبار می‌شود. این بحران‌ها اثرات سوء بر سلامت انسان‌ها، حیات وحش، کشاورزی و پوشش گیاهی دارند و می‌توانند تهدیدات بیوتروریستی مانند آلوده‌سازی آب آشامیدنی را نیز به همراه داشته باشند.

مسائل قومی و مذهبی از مهم‌ترین تهدیدات امنیت اجتماعی در ایران هستند. تکرر قومی و فرقه‌ای از شاخصه‌های بافت جمعیتی ایران است که نیروهای خارجی با بهره‌برداری از آن، تهدیدات برون‌مرزی را گسترش می‌دهند. تبلیغ ناسیونالیسم قومی و حمایت از سلفی‌گری افراطی از جمله ابزارهایی است که برای ایجاد اختلافات میان شیعیان و سنی‌های داخلی و منطقه‌ای به کار می‌رود. فرهنگ و ارزش‌های مشترک از عوامل پایدار قوام هر کشوری است و عواملی که به تضعیف یا نابودی این ارزش‌های مشترک بیانجامد، تهدیدات اجتماعی و فرهنگی امنیت ملی را تشدید می‌کنند. جذب عناصر افراطی و هدایت و حمایت از آنان توسط جریان‌های خارجی با هدف ایجاد ساختارهای تشکیلاتی پنهان و گروهکی و تأثیرگذاری بر افکار عمومی، به ایجاد تنش‌های داخلی و تهدیدات امنیت ملی منجر می‌شود.

مسائل قومی در ایران، مانند منازعات کردستان، بلوچستان، آذربایجان و خوزستان، همواره چالش‌هایی برای امنیت ملی ایجاد کرده‌اند. قدرت‌گیری گروه‌های قومی و فرقه‌ای مانند پژاک، کموله و خبات، با حمایت‌های مالی و تسلیحاتی از سوی کشورهای منطقه‌ای، به تهدیدات امنیتی ایران افزوده است. رشد و نفوذ تفکرات افراطی در مناطق سنی‌نشین مانند سیستان و بلوچستان، به بروز تنش‌های فرقه‌ای و تهدیدات امنیتی منجر شده است. همچنین، قدرت‌گیری عناصر وابسته به گروه‌های تروریستی در کشورهای همسایه مانند عراق و سوریه، تأثیرات مستقیمی بر امنیت ملی ایران دارد.

در سطح بین‌المللی، رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیک میان قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای، زمینه‌ساز افراط‌گرایی و ظهور گروه‌های تروریستی مانند داعش شده است. حضور و نفوذ بازیگران فرامنطقه‌ای در کشورهای دچار بحران، تهدیدات امنیتی برای ایران را افزایش می‌دهد. سیاست‌های آمریکا در منطقه، مانند طرح خاورمیانه بزرگ و مبارزه با تروریسم، به خلاء قدرت و بروز تروریسم و خشونت در کشورهای منطقه منجر شده است. رقابت‌های ژئوپلیتیکی میان چین، اتحادیه اروپا و آمریکا، تأثیرات مستقیمی بر امنیت ملی ایران دارد. در این راستا، جمهوری

اسلامی ایران باید با بهره‌گیری از دیپلماسی فعال و چندجانبه، نقش مؤثری در نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی ایفا کرده و با تقویت همکاری‌های منطقه‌ای، از تهدیدات امنیتی بکاهد.

جمهوری اسلامی ایران برای مواجهه با تهدیدات امنیتی و تقویت امنیت ملی خود، باید راهبردهای مشخصی را دنبال کند. بهبود روابط با کشورهای منطقه، تنش‌زدایی در سیاست خارجی، تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، مقابله با منزوی‌سازی و محدودسازی ایران از طریق افزایش تعامل و مشارکت فعال در سازمان‌ها و سازوکارهای منطقه‌ای، نهادسازی منطقه‌ای، خنثی‌سازی فشارهای سیاسی از طریق شفاف‌سازی سیاست خارجی، فراهم کردن بسترهای حقوقی، سیاسی و اقتصادی لازم برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، اصلاح ساختار اقتصادی و مدیریتی کشور برای تقویت بخش خصوصی، اعتمادسازی جمعی از طریق تعامل و هماهنگی با به‌کارگیری دیپلماسی شفاف و واقع‌گرایانه، پیشگیری از بحران‌های منطقه‌ای، مقابله با حضور و نفوذ آمریکا از طریق تأثیرگذاری بر سیاست خارجی کشورهای همسایه، ارتقاء مشروعیت منطقه‌ای از طریق هنجارسازی و تداوم مقابله با سیاست‌های آمریکا و رژیم صهیونیستی در منطقه، نقش‌آفرینی نهادمند منطقه‌ای، و فرهنگ‌سازی و گسترش فرهنگ اسلامی-ایرانی در داخل کشور از جمله راهبردهایی است که ایران باید دنبال کند.

با توجه به یافته‌های تحقیق، مکتب کپنهاگ چارچوب مناسبی برای تحلیل امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است. این مکتب با تأکید بر امنیت موسع و شناسایی دولت به‌عنوان مرجع نهایی امنیت، می‌تواند تهدیدات و چالش‌های امنیتی ایران را به‌خوبی تبیین کند. در شرایط کنونی، رقابت قدرت‌های بزرگ مانند چین و اتحادیه اروپا بر منابع انرژی و امنیت منطقه‌ای، می‌تواند همسو با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران باشد و این رقابت‌ها به تقویت امنیت ملی ایران کمک کند. با این حال، ایران باید با داشتن استراتژی مشخص و اقدام به‌موقع، حداکثر منافع خود را از این رقابت‌ها تحصیل کرده و تهدیدات را به حداقل برساند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Alamati, A., & Mousavi, M. (2011). *Ethnicity and National Security in Iran*. Strategic Research Publishing.
- Asadi, H. (2009). *Al-Qaeda and the Security of the Islamic Republic of Iran*. Imam Hussein University.
- Assarian Nejad, M., & Abdollahkhani, S. (2006a). *Security in the Islamic World*. Imam Sadiq University Publishing.
- Assarian Nejad, M., & Abdollahkhani, S. (2006b). *Soft War and National Security*. Imam Sadiq University Publishing.
- Bagheri Dolat Abadi, M. (2016). *Psychological Warfare and ISIS Media*. Psychological Warfare Research Publishing.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, B. (1991). *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, B. (2003). *Regions of Security: The Structure of International Security*. Cambridge University Press.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003a). *Regional Security Complex Theory*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781403938794_8
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003b). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Darvishi, M. (2001). *National Security in Iran*. Ministry of Defense Publishing.
- Ebrahimi, M. (2015). *Salafism and Iran's National Security*. Human Sciences Research Institute Publishing.
- Hajjiyousefi, M. (2003). *Constructivist Theory in National Security*. Contemporary Look Publishing.
- Ismailzadeh, A., & Ahmadi, H. (2016). *Environmental Issues and National Security*. University of Tehran.
- Kemp, J., & Harkavy, R. (2005). *Energy and Security in the Middle East*. Parliamentary Research Center.
- Luttwak, E. (1990). *New Strategies in National Security*. Oxford University Press.
- Mohtadi Zadeh, P. (2007). *Geopolitics and National Security*. Strategic Studies Research Institute Publishing.
- Mokhtarzadeh, B. (2004). *Analysis of Ethnic Uprisings in Iran*. Ethnic Studies Center.
- Mortezavi, S. (2015). *Kurds and Security Threats in the Middle East*. Strategic Studies Research Institute.
- Najat, M. (2015). *Bioterrorism Threats from ISIS*. Imam Hussein University.
- Philip, J. (2012). *Tactical Alliances and Regional Security*. Columbia University Press.
- Qasemi, N. (2012). *Geo-economics and National Security*. Strategic Studies Research Institute Publishing.
- Rezaian, M. (2015). *Analysis of ISIS Security Threats*. Strategic Research Center.
- Salehi, K., & Moradi Niaz, A. (2015). *Sectarian Threats in Khuzestan*. Persian Gulf Studies Center.
- Saveh Doroudi, S. (2014). *ISIS and Iran's National Security*. Parliamentary Research Center.
- Saveh Doroudi, S. (2016). *Shiaphobia and Iran's National Security*. Strategic Research Center.
- Shiroudi, M. (2015). *Strategic Depth of Iran*. National Defense University.